

Innehåll

<i>Utgivarens förord</i>	7
<i>Förord av Ashk Dahlén</i>	9

HISTORIA

1. Persisk litteratur: En historisk översikt.....	17
2. Den logiske narren. Om Obeid-e Zākāni och smädedikten i Iran.....	43
3. Medeltiden, Medelhavet och Mellanöstern: Litterära strömningar runt år 1000.....	48

PERSIEN OCH SVERIGE

4. Eric Hermelin och den persiska litteraturen.....	61
5. Sven Delblanc och det persiska.....	66
6. Persisk poesi, Jalāl od-din Rumi och Gunnar Ekelöf.....	74

SUFISK LITTERATUR

7. Sufism och orientalisk litteratur.....	87
8. Resor till det hinsides i tidig persisk diktning.....	96
9. Elefantens väsen. Den sufiska parabeln – litteratur, lärostycke eller intuitiv sanning?.....	109
10. Kärleken som livsform. En persisk mystikers väg till kunskap.....	117

MODERN LITTERATUR

11. Om modern persisk litteratur – och klassisk.....	129
12. Det långsamma uppbrottet: iransk kvinnlig poesi i förvandling.....	147
13. Mahmud Doulatābādi: Ett författarporträtt.....	170
14. Den skönlitterära prosan efter 1945 (av Ashk Dahlén)....	178

ATT ÖVERSÄTTA PERSISK POESI

15. Kan persisk poesi översättas?.....	195
16. Hur skulle Häfez' dikter kunna tolkas på svenska?.....	216
<i>Noter</i>	243
<i>Förteckning över tidigare publicering</i>	248
<i>Ordförklaringar</i>	249
<i>Litteratur</i>	251
<i>Tabula gratulatoria</i>	255

Förord

NÄR JAG KOM till Uppsala 1992 för studier i orientalistik med persisk inriktning hade jag framför allt det moderna Irans politiska historia som huvudintresse. Alltsedan revolutionen 1978–79 hade militant islam, flyktingsströmmar och det utdragna kriget mellan Iran och Irak präglat det mesta som rapporterades från landet. Min avsikt med studierna var att skaffa mig grundläggande språkkunskaper och realiabildning för att fortsätta mina studier i journalistik och jag drömde om ett arbete som korrespondent i regionen. Mina planer kom dock att förändras genom mitt möte med Bo Utas, som jag är förunnad att under två decennier ha haft som lärare och handledare i iranska språk, numera som kär vän och kollega. Visst hade jag en vag föreställning om Irans betydelse som kulturnation och visst kände jag till dess storslagna, mångtusenåriga förflutna, inte minst genom läsning av antika författare som Herodotos och Xenofon. Men det var Bo Utas humanistiska sinnelag och stora belästheth jämte hans kritiska sinne och frikostighet med att dela med sig av sina kunskaper som väckte min nyfikenhet att tränga djupare in i den persiska kulturen. Han har alltid framhållit språkens betydelse som nycklar till främmande kulturer och understrukit hur berikande kunskaper i persiska språket och litteraturen är för förståelsen av den iranska kultursfären och inte minst den persiskspråkiga världen av i dag. På Bo Utas föreläsningar trädde den iranska kulturhistorien, och inte minst litteraturen, fram inför min blick i full prakt med nyanser, kontinuiteter och skiftningar, lika tätt sammanvävda som knutarna på en utsökt persisk matta.

Bo Utas föddes 1938 i byn Höglunda i Jämtland. Han gick naturvetenskaplig linje på gymnasiet och tänkte bli kemist men efter militärtjänsten som tolk sadlade han om och läste slaviska språk. Den persiska litteraturen kom han i kontakt med redan på gymnasiet, när han skrev en

uppsats om den engelska tolkningen av 'Omar Khayyāms fyrradingar. Hans intresse för persisk klassisk poesi fick honom att redan som tjugoföråring söka upp vårt lands främste orientalist, H. S. Nyberg, för studier i persiska språket. Det blev praktiskt taget privatundervisning de första åren med högsta betyg i iranska som kompletterades med studier i semitiska språk, sanskrit med jämförande indoeuropeisk språkforskning och turkiska. Fornpersiska, avestiska och sanskrit läste han för den vittre Stig Wikander. Bo Utas disputerade i Uppsala 1973 på en avhandling om en sufisk dikt, *Tariq ot-tahqiq* (Verkliggörandets väg), som tillskrivits mystikern Sanā'i från Ghazna (d. 1131), men som förmodligen författats av Ahmad Nakhchavāni. Åren efter disputationen var han verksam som forskningsledare för Nordisk Asienforskning i Köpenhamn och gjorde fältarbeten i Iran, Centralasien och Afghanistan, där han studerade handskrifter, sufiordnar och de lokala språken och dialekterna. 1981 återvände han till Sverige som forskare vid Humanistiska Forskningsrådet med placering vid Uppsala universitet, där han sex år senare tillträdde den nyinrättade professuren i iranska språk. Hans huvudsakliga forskningsintressen inom de västiranska språkens utveckling, persisk litteratur, kulturhistoria och sufism, sammanfaller i hög grad med hans populärvetenskapliga författarskap och översättarverksamhet, som med dessa volymer för första gången publiceras i samlad form.

Det skall sägas med en gång att denna antologi bara är ett urval av Bo Utas artiklar, essäer och uppsatser. Spännvidden av hans vittres intressen sträcker sig utanför den persiska litteraturen, ty han skriver lika obehindrat om schackspelets historia, lika säkert om zoroastriska föreställningar om krig och fred, och lika kunnigt om sufismen och islam i Afghanistan. Detta breda register präglar också denna antologis skilda delar som vittnar om hans mångåriga insatser för att göra den persiska litteraturen mer känd i Sverige. Urvalet har av naturliga skäl begränsats av antologins litterära tema och av att alla artiklar har skrivits på svenska. I den första delen ger han en inledande exposé över den persiska litteraturhistorien från Zarathustras Gāthā-sånger och de akemenidiska storkungarnas forninskrifter över medeltidens furstespeglar, hjältepos och panegyrisk lyrik till vår tids nya litterära former och genrer som vuxit fram i växelverkan med europeisk litteratur. Särskild uppmärksamhet ägnar han åt Obeid-e Zākāni (d. 1371), Irans kanske störste satiriker ge-

nom tiderna, men också åt kulturmöten av litterärt slag på Sicilien, i Spanien och i Provence där persisk-arabiska kulturformer under medeltiden förmedlades vidare till övriga Europa.

Den inledande historiska delen följs av ämnet persiska litterära influenser i Sverige med djupdykningar i tre författarskap av skilda slag: Eric Hermelin, Sven Delblanc och Gunnar Ekelöf. Medan Hermelin och Ekelöf attraherades av den sufiska mystikens stora diktare stod Irans politiska och sociala förhållanden, inte minst på landsbygden, i förgrunden för Delblancs persiska intressen, dit givetvis även handknutna mattor hörde. Nästan 40 år efter att Delblancs reseskildring *Zahak – Persiska brev* (1971) publicerades gjorde det litterära Delblanc-sällskapet om samma färd genom det gamla Persiens berömda minnesmärken med Bo Utas som ciceron. Föga förvånande berättar Lars Lönnroth i en understreckare i Svenska Dagbladet (30/5 2010) att själva resandet ibland fick tycke av ett litteraturhistoriskt seminarium, men också av samhällsdebatt. Delblanc tog förresten lektioner i persiska för Bo Utas inför sin färd till shahens land och var vad läromästaren kan minnas en hyggligt samvetsgrann student. De nya språkkunskaperna räckte i alla fall för att beställa en whisky med vatten!

Efter det följer en del betitlad »Sufisk litteratur« som får påminna om Bo Utas intresse för den persiska sufipoesin och för skildringar av det hinsides i zoroastrisk och muslimsk tradition. Den tidiga sufiska lärodiktens utformning och terminologi var redan ämnet för hans doktorsavhandling. I artikeln om hinsidesfärder framgår med all önskvärd tydlighet hans nyfikenhet på kulturutbytet mellan öst och väst och på de övergripande sammanhangen i kultur- och idéhistorien. Hans kunniga presentation av fyra iranska texter ger en sammanhängande bild av ett religiöst och litterärt temas utveckling under nära tusen år och synliggör trådar i vårt gemensamma kulturarv (zoroastriskt, hellenistiskt, judiskt, kristet och muslimskt). Sådana gränsöverskridande perspektiv, som är särskilt värdefulla i vår globaliserade tidsålder, har en framskjuten roll både i hans forskning och i denna antologi. Bo Utas essäer om det sufiska inflytandet på persisk litteratur är framförallt koncentrerade till två medeltida sufimästare eller *pirer*, Jalāl od-din Rumi och Ahmad Ghazālī, som bådadera haft ett omätligt inflytande på litteraturens utveckling inte bara i den persiska kultursfären, utan i hela det område – från Alba-

nien i väst till Bengalen i öst – där persiskan var gemensamt kulturspråk (*lingua franca*) fram till mitten av förra seklet.

Att den klassiska persiska litteraturen är förhållandevis välkänd i Sverige har vi våra översättare att tacka för. Sämre ställt är det paradoxalt nog med den nutida iranska litteraturen och i synnerhet prosan. Det är ytterst få moderna prosaverk som fått en svensk språkdräkt och med undantag av de högklassiga insatser som gjorts av Bo Utas, Carl G. Martinsson och Said Moghadam, i samarbete med Janne Carlsson (se litteraturlista), är svenska läsare ännu hänvisade till att läsa persiska författare i original. Paradoxalt nog eftersom prosaverken ofta har en tematisk allmängiltighet och aktualitet som lättare låter sig överföras till europeiska språk och därför att det finns ett växande intresse för utomeuropeisk litteratur i dagens Sverige. Bland de moderna iranska författarna är det särskilt de stilbildande modernisterna Sādeq Hedāyat och Sādeq Chubak som väckt Bo Utas intresse, men också den episke landsbygdsskildraren Mahmud Doulatābādi och poeterna Sohrāb Sepehri och Simin Behbahāni, med flera. Läsåret 1962–63 tillbringade Bo Utas som gäststudent vid Isfahans universitet och genom iranska vänner och litteraturvetare fick han möjlighet att stifta djupare bekantskap med Hedāyats författarskap, vilket resulterade i en förträfflig svensk översättning av kortromanen *Buf-e kur* (Den blinda ugglan). Hedāyat röntede vid tidpunkten stor uppmärksamhet bland franska intellektuella och surrealisterna André Breton hyllade *Den blinda ugglan* som ett av de få mästerverken i världslitteraturen.

Vid sidan av *Den blinda ugglan* har Bo Utas tolkat ett brett urval av den persiska litteraturens huvudverk till svenska. Han har skänkt oss tonsäkra och känsliga tolkningar av såväl klassiker som Ferdousis hjälte-epos *Shāhnāme* (Kungaboken) och Rumis sufiska lärodikt *Masnavi-ye ma'navi* (Andligt epos), som mästerverk av moderna författare som Mohammad 'Ali Jamālzade, Nimā Yushij och Forugh Farrokhzād. I den avslutande essädelen »Att översätta persisk poesi« redogör Bo Utas med sedvanlig klarhet och skärpa för översättningens problematik och vad man kan kalla hans egen »översättarfilosofi«. Han urskiljer två olika synsätt kring överföringen av klassisk persisk poesi till europeiska språk, dels den tyska och i viss mån den ryska traditionen som utmärks av trohet mot originalets metriska kvaliteter och innehåll, och dels den anglosaxiska som karaktäriseras av fri omdiktning och ofta av rena prosa-

parafraaser. Han sällar sig inte helt oväntat till den tyska traditionen, som likaså följts av hans danske kollega Arthur Christensen, och argumenterar för att filologens uppgift inte främst är att göra ett modernt diktverk av översättningen, utan att ge en så komplett bild som möjligt av originalet – språkligt, innehållsligt och kontextuellt.

Översättarens dilemma beror inte uteslutande på kulturellt sammanhang, historiskt avstånd och bildspråk, vilket man skulle kunna tro vid första anblick, utan hänger framför allt samman med den persiska dikt-konstens särskilda karaktär. Detta faktum är särskilt märkbart i fråga om Hāfez från Shiraz, som anses vara en av de mest svårtolkade dikterna i hela den persiska litteraturen eftersom hans verser ofta på en och samma gång kan förstås utifrån tre motivkretsar – sinnlig erotik, andlig erfarenhet och panegyrik. I fråga om Hāfez är jag enig med Bo Utas i hans endast skenbart pessimistiska slutsats att den shiraziske mästaren är oöversättbar till andra språk. Jag är också benägen att instämma i hans ståndpunkt att poeten bör introduceras genom en diskuterande framställning som leder fram till ett sammanhängande tolkningsförslag, inte minst därför att det gör oss mer uppmärksamma på vår egen förståelsehorisont och begränsade möjlighet att återge den persiska versens inboende egenskaper. I essän »Hur skulle Hāfez' dikter kunna tolkas till svenska?« presenterar han de femton första dikterna i poetens *Divān* (Samlad lyrik) utifrån denna modell och återger noggrant texten vers för vers med analys av temata, koherens och mångtydighet.

Avslutningsvis vill jag tacka Bo Utas för allt han har berikat mig med genom åren och för att han har format mig till den människa och forskare jag är i dag. Han är och har varit en enastående mentor, fordrande men alltid lika välvillig och frikostig med att dela med sig av sin oerhörda lärdom. Jag tänker inte minst på det stimulerande och underhållande utbyte jag haft av hans levande intresse för persisk diktning och hans klarsyn på detta område. Det är många med mig som känner uppskattning för att han tillfört svenskt litteraturklimat ett bredare världslitteraturperspektiv, vilket visat sig vara särskilt angeläget i vår globaliserade tid. Denna antologi vittnar inte minst genom essäerna om Hermelin, Ekelöf och Delblanc om världslitteraturens förändrade villkor sedan begreppet togs upp av Goethe och om att persisk litteratur i dag är en omistlig del av vår svenska kultur. Författare som Rumi, Hāfez och Hedāyat har en bred

FÖRORD

läsekrets och gör djupa intryck på svenska författare och konstnärer. Den stora gruppen nysvenskar med rötter i den persisktalande världen – Iran, Afghanistan och Tadzjikistan – har visat sig angelägna att förmedla det persiska kulturarvet och medverka till att berika vår svenska vardag med nya kulturella impulser. Inte minst mot bakgrund av Bo Utas intresse för en breddad världslitteratur är det min förhoppning att denna bok kan bidra till att sprida djupare kännedom om den persiska litteraturens kulturella sammanhang, historia och bildspråk – och i förlängningen även ge uppslag till nya konturer i svenskt kultur- och litteraturliv. För visst kan det vara mödan värt att titta närmare på en mångtusenårig litterär tradition som har en hel del att lära oss och som inte är så främmande vår egen.

Ashk Dahlén

docent i persiska

Institutionen för kulturstudier och orientaliska språk

Universitetet i Oslo